SURIYA ARAB RESPUBLIKASIDA BAAS PARTIYASI FAOLIYATI *(1950-2026-YILLAR): TARIXIY-TAHLILIY.*

TDSHU “Sharq Svilizatsiyasi va Tarix Fakulteti”
talabasi Ergashev M.

Kalit so‘zlar: Suriya, din omili, siyosiy institutlar, davlat boshqaruvi, sekulyarizm, konfessiyaviy tarkib, sunniy musulmonlar, shia yo‘nalishi, alaviylar, diniy ozchiliklar, xristian jamoalari, druzlar, diniy muxolifat, diniy-siyosiy muvozanat, davlat va din munosabatlari.

Suriya siyosiy tarixida Arab sotsialistik Baas partiyasi (Hizb al-Ba‘th al-_____ al-Ishtiraki) markaziy o‘rin tutadi. 1950-2000-yillar oralig‘i ushbu partiyaning shakllanishi, hokimiyatni qo‘lga kiritishi va davlat tizimini qayta qurishi bilan xarakterlanadi. Mazkur maqolada Baas partiyasining siyosiy faoliyati, iqtisodiy islohotlari, ijtimoiy siyosati va xavfsizlik tizimi aniq tarixiy manbalar asosida izchil tahlil qilinadi.

Baas partiyasi 1947-yilda Damashqda Michel Aflaq va Salah ad-Din al-Bitar tomonidan tashkil etilgan bo‘lib, uning mafkurasi arab millatchiligi, sotsializm va mustamlakachilikka qarshi kurash tamoyillariga asoslangan edi. Ushbu g‘oyalar arab dunyosini yagona siyosiy makonga birlashtirish va ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan edi. 1950-yillarda Suriya siyosiy jihatdan beqaror bo‘lib, tez-tez harbiy to‘ntarishlar yuz berib turdi. Aynan shu sharoit Baas partiyasiga harbiy elita bilan yaqinlashish va davlat boshqaruvida muhim tayanch yaratish imkonini berdi.

1963-yil 8-martda Baas partiyasi harbiy kuchlar bilan hamkorlikda davlat to‘ntarishini amalga oshirdi. Ushbu voqea natijasida mamlakatda favqulodda holat joriy qilindi, siyosiy partiyalar faoliyati keskin cheklab qo‘yildi va davlat boshqaruvi harbiy-siyosiy elitaga o‘tdi. Shu tariqa Baas partiyasi Suriyada hukmron siyosiy kuchga aylandi va davlat tizimini o‘z mafkurasiga mos ravishda qayta shakllantirishni boshladi.

1966-yilda partiya ichida yuzaga kelgan fraksiyaviy qarama-qarshiliklar yangi davlat to‘ntarishiga olib keldi. Natijada partiya ichida bo‘linish yuz berdi va hokimiyat radikal qanot qo‘liga o‘tdi. Bu davrda siyosiy tizim yanada yopiq va markazlashgan tus oldi, iqtisodiyotda esa davlat nazorati keskin kuchaydi. Harbiy elitaning siyosiy roli sezilarli darajada oshdi.

1970-yilda mudofaa vaziri Hafez al-Assad tomonidan amalga oshirilgan “To‘g‘rilovchi harakat” mamlakatda yangi siyosiy bosqichni boshlab berdi. Ushbu jarayon natijasida siyosiy barqarorlik tiklandi, markazlashgan prezidentlik tizimi shakllandi va Baas partiyasi davlat apparatiga to‘liq integratsiya qilindi. Asad davrida davlat boshqaruvi kuchli markazlashgan model asosida olib borildi.

Bu davrda Suriyada de-fakto bir partiyali tizim shakllandi. Rasmiy ravishda boshqa siyosiy kuchlar mavjud bo‘lsa-da, ular National Progressive Front doirasida qat’iy nazorat ostida faoliyat yuritdi. Siyosiy muxolifat faoliyati keskin cheklab qo‘yildi, davlat xavfsizlik organlari esa jamiyat ustidan keng nazorat o‘rnatdi. Ayniqsa, 1982-yilda Hama shahrida yuz bergan qo‘zg‘olonning bostirilishi rejimning qat’iy va repressiv siyosatini yaqqol namoyon etdi.

Baas partiyasi iqtisodiy sohada davlatning faol rolini ta’minlashga qaratilgan siyosat olib bordi. 1960–1980-yillarda yirik sanoat tarmoqlari milliylashtirildi, agrar islohotlar amalga oshirildi va davlat sektori iqtisodiyotda ustun mavqega ega bo‘ldi. Biroq vaqt o‘tishi bilan ushbu model samaradorlik muammolariga duch keldi. Shu sababli 1980-yillarning oxiridan boshlab iqtisodiy siyosatda qisman liberallashtirish jarayonlari boshlanib, xususiy sektor cheklangan darajada rivojlantirildi.

Baas rejimi tashqi siyosatda Sovet Ittifoqi bilan strategik ittifoqni yo‘lga qo‘ydi va mintaqaviy siyosatda faol ishtirok etdi. Suriya Isroilga nisbatan qat’iy pozitsiyani egallab, Livan fuqarolar urushiga aralashdi. Shu bilan birga, arab dunyosida siyosiy ta’sirini kuchaytirishga intildi.

Baas partiyasi ijtimoiy sohalarda ham faol siyosat yuritdi. Ta’lim tizimi kengaytirildi, sog‘liqni saqlash davlat nazoratiga olindi va ayollarning jamiyatdagi

ishtiroki oshirildi. Natijada savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshdi. Biroq bu yutuqlar siyosiy erkinliklarning cheklanishi bilan birga kechdi.

Baas davrining muhim xususiyati kuchli xavfsizlik apparati - murakkab tizimining shakllanishi bo‘ldi. Ushbu tizim jamiyat ustidan to‘liq nazorat o‘rnatib, siyosiy dissidentlarni ta’qib qilish, qamoqqa olish va surgun qilish kabi choralarni keng qo‘lladi. Bu esa siyosiy barqarorlikni ta’minlash bilan birga, jamiyatda qo‘rquv muhitini ham yuzaga keltirdi.

1990-yillarda Sovuq urush yakunlangach, Suriya tashqi siyosatini yangi xalqaro sharoitga moslashtirdi. Ayrim holatlarda AQSh bilan cheklangan hamkorlik yo‘lga qo‘yildi, xususan Fors ko‘rfazi urushi davrida. Ichki siyosatda esa jiddiy o‘zgarishlar kuzatilmadi va mavjud tizim saqlab qolindi.

Xulosa

1950–2000-yillar oralig‘ida Suriya Arab Respublikasida Arab sotsialistik Baas partiyasi evolyutsiyasi davlat qurilishi, siyosiy markazlashuv va xavfsizlikka tayangan boshqaruv modelining shakllanishi bilan xarakterlanadi. Partiya dastlab panarabizm va sotsialistik tenglik g‘oyalarini ilgari surgan bo‘lsa-da, 1963-yildan keyin ushbu mafkura amaliy siyosatda harbiy-byurokratik elita manfaatlari bilan uyg‘unlashib, markazlashgan avtoritar tizimga transformatsiyalandi.

1966-yilgi ichki fraksiyaviy burilish va 1970-yildagi Hafez al-Assad tomonidan amalga oshirilgan “To‘g‘rilovchi harakat” siyosiy tizimni barqarorlashtirdi, biroq bu barqarorlik institutsional pluralizmni rivojlantirish hisobiga emas, balki hokimiyatni konsolidatsiya qilish, xavfsizlik apparatini kengaytirish va siyosiy raqobatni cheklash orqali ta’minlandi. Natijada davlat va partiya apparati o‘zaro integratsiyalashgan, yuqoridan boshqariladigan boshqaruv modeli yuzaga keldi.

Iqtisodiy siyosat tahlili shuni ko‘rsatadiki, dastlabki milliylashtirish va agrar islohotlar qisqa muddatda ijtimoiy tenglikni oshirishga xizmat qilgan bo‘lsa-da, uzoq muddatda past samaradorlik, byurokratik ortiqchalik va resurslar noto‘g‘ri taqsimlanishi muammolarini yuzaga keltirdi. 1980-yillardan boshlab qisman

liberallashtirishga o‘tilishi tizimning moslashuvchanligini ko‘rsatadi, biroq bu islohotlar strukturaviy o‘zgarish darajasiga yetmadi.

Ijtimoiy sohada ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimining kengayishi muayyan ijobiy natijalarni bergan bo‘lsa-da, siyosiy erkinliklarning cheklanishi va fuqarolik institutlarining zaifligi jamiyat rivojlanishida muvozanatsizlikni yuzaga keltirdi. Xavfsizlik apparati - mukhabarat tizimi - davlat barqarorligining asosiy instrumentiga aylangan holda, uzoq muddatda siyosiy legitimlikni institutsional asosda emas, balki nazorat mexanizmlari orqali ta’minlash modelini shakllantirdi.

Pragmatik nuqtai nazardan, Baas partiyasi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qisqa va o‘rta muddatda markazlashgan avtoritar boshqaruv siyosiy barqarorlikni ta’minlashi mumkin, biroq uzoq muddatda iqtisodiy samaradorlik, siyosiy legitimlik va ijtimoiy barqarorlikni saqlab qolish uchun inklyuziv siyosiy institutlar, huquq ustuvorligi va real iqtisodiy diversifikatsiya zarur. Shu bois, Suriya misolida davlat barqarorligi va rivojlanish o‘rtasidagi muvozanat faqat xavfsizlik apparatiga tayangan model orqali emas, balki institutsional islohotlar orqali ta’minlanishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Seale, P. Asad: The Struggle for the Middle East / P. Seale. – London : I.B. Tauris, 1988. – 542 p.

2. Hinnebusch, R. Syria: Revolution from Above / R. Hinnebusch. – London : Routledge, 2001. – 256 p.

3. Van Dam, N. The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba'th Party / N. Van Dam. – London : I.B. Tauris, 2011. – 256 p.

4. Rabinovich, I. The View from Damascus: State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria / I. Rabinovich. – New York : Praeger, 1972. – 180 p.

5. Perthes, V. The Political Economy of Syria under Asad / V. Perthes. – London : I.B. Tauris, 1995. – 320 p.

6. Devlin, J. F. The Baath Party: A History from Its Origins to 1966 / J. F. Devlin. – Stanford : Hoover Institution Press, 1976. – 310 p.

7. Khoury, P. S. Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920–1945 / P. S. Khoury. – Princeton : Princeton University Press, 1987. – 742 p.

8. Human Rights Watch. Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Asad Regime. – New Haven : Yale University Press, 1991. – 215 p.

9. Central Intelligence Agency. Syria: A Country Study. – Washington : U.S. Government Printing Office, 1987. – 350 p.

10. Zisser, E. Asad’s Legacy: Syria in Transition / E. Zisser. – New York : New York University Press, 2001. – 280 p.

11. Encyclopaedia Britannica. Baath Party [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.britannica.com (дата обращения: 04.05.2026).

12. Encyclopaedia Britannica. Syria – Political history [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.britannica.com (дата обращения: 04.05.2026).